

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

7
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

7491
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 406 sahifa, 30-iyul, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasida professori

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Green Economy Transition Strategy for Uzbekistan	6
Raekwon Chung , Chairman, Supervisory Committee for New Climate Innovation Center at TSUE	
Jahon Savdo Tashkilotiga a'zolikning dolzarb masalalari.....	8
Nodira Shotursunova , Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
"Yashil iqtisodiyot" dan "yashil taraqqiyot" sari.....	12
Shoyqulov Baxtiyor Bakirovich , t.f.n., dotsent	
Tadbirkorlik faoliyatida yuzaga keladigan risklarni sug'urtalashning mohiyati va xususiyatlari.....	16
Egamov Zoxid Baxtiyarovich , bosh mutaxassisi	
Unleashing the Potential of Human Capital for Green Development: Bridging the Gap between Environmental Sustainability and Skill Development.....	26
Muratova Muzayana , Teacher	
Анализ состояния применения механизма инновационного управления инфраструктурами нефтегазовых предприятиях в условиях глобальной потепление земли.....	34
Кучаров Абдор Сабиринович , профессор; Динара Нурмамад кизи Ишманова , доцент; Тю Константин Геннадьевич , соискатель	
Enhancing Methodology for Developing Professional and Communicative Skills of Future Economists in the Context of Teaching English and Green Economy	39
Nargiza Samandarova Muxammadovna , Teacher	
The Role of Higher Education in Shaping a Sustainable Green Economy.....	47
Ikromov Sayidolim , Teacher	
O'zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari.....	54
Rasulova Nigora Yusupovna , kafedra assistenti	
Qishloq hududlarini rivojlantirishda agroturizmning ahamiyati	58
Jontemirova Iroda Ikrom qizi , talaba	
Iqtisodiy rivojlanish yo'lida "Yashil iqtisodiyot" ning o'rni.....	61
Hamroyeva Sevinchbonu Hamroyevna , talaba	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyot va yashil byudjetlashtirish tizimiga o'tishning ahamiyati.....	64
Raxmanov M. A. , tayanch doktorant	
Sustainable Globalization: Nurturing a Green Economy in Higher Education.....	68
Tukhtaeva Shakhnoza , Teacher	
Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni investitsiyalar yordamida oshirish xususiyatlari.....	75
Bauyetdinov Majit Janizagovich , kafedra dotsenti; Djumaniyazov Ubbiniyaz Ismayl uli , tayanch doktoranti	
Qishloq xo'jaligi nisbiy samaradorligini baholash.....	79
Berkinov Bozorboy , iqtisodiyot fanlari doktori, professor; Qulmatova Sayyora Safarovna , PhD; Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchisi	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	86
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda eksportni kreditlash mexanizmlarini yanada kengaytirish yo'nalishlari.....	97
G'aniyev Shaxriddin Abduvoxidovich , i. f. d., professor; Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. d. (PhD)	
Tijorat banklarida iqtisodiy-matematik modellashtirish samaradorligini yanada oshirish usullari.....	102
Raxmanov Mexridin Sindarovich , kafedra dotsent v. b.	
Banklarda moliyaviy resurslarni boshqarishning ayrim rivojlangan mamlakatlar tajribasi.....	106
Ortiqov Uyg'un Davlatovich , kafedra dotsenti, i.f.n.	
Зарубежный опыт в области цифровизации цепочки поставок продуктов питания	115
Марданова Барно Асатуллоевна , докторант	
Environmental culture and building the ecosystem performance: An empirical analysis from Uzbekistan.....	119
Aziz Zikriyoev , PhD	
Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirishda innovatsiya va raqamlashtirish bo'yicha xorij tajribasi.....	129
Kambarova Sh. M. i.f.b.f.d. PhD	

Xalqaro dividend siyosati tajribalarida "S&P 500 dividend aristocrats" amaliyoti va uni milliy fond bozorida qo'llash imkoniyatlari	134
Sherkuziyeva Nasiba Abrorovna , dotsent	
Yirik sanoat korxonalarida innovatsion menejmentni joriy etish asosida mehnat samaradorligini oshirish yo'llari	139
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich , i. f. b. f. d. (PhD), dotsent; Saotaliyeva Nozima Isomiddinovna , talaba	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	147
Norov Akbar Ruzimamatovich	
O'zbekistonda sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlari tahlili	151
Egamberiyev Shuxrat Satimbayevich , i.f.f.d.(PhD)	
Aholining tadbirkorlik faolligini oshirishda oilaviy tadbirkorlikning roli	158
Xudayarova Maftuna Shavkatovna , tayanch doktorant	
Elektron tijoratni samarali tashkil etishda raqamli platformalarning yaratilish texnologiyasi	164
Karimova Shirin Zoxid qizi , tayanch doktorant	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish orqali aholi bandligini ta'minlash	168
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Aglomeratsiya iqtisodiyoti – hududiy rivojlanini harakatlantiruvchi omili sifatida	172
Raximbayev Akmal Azatboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Overview of Environmental Management in Uzbekistan: A Comparative Analysis of Protected Areas and Waste Management.....	177
Mamadjonova Sarvinoz Sharifjonovna , PhD	
Obligatsiyalar bozorining paydo bo'lishi va uning iqtisodiyotga kapital jalb qilishdagi ahamiyati	182
Xushvaqov Islombek Muxammadi o'g'li , tayanch doktorant	
Iqtisodiy subyektlarga soliq yukini hisoblashning ahamiyati va zarurati.....	186
Abduturovov Jasurbek Nozimjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	195
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Yangi O'zbekiston taraqqiyotida sug'urta munosabatlarini amalga oshirishning ahamiyati va zarurligi.....	199
Abdutarapova Dildora Farxodjon qizi , tayanch doktorant	
Assotsiativ qoidalar va bozor savatlarining tahlili	205
Sh. B. Rajabov; Sadinov Aziz Ziyadullayevich , 3 st year doctoral student	
Mamlakatda davlat soliq xizmati organlari soliq ma'muriyatchiligi faoliyati tahlili.....	210
Tashmuxeimedova Yayra , tadqiqotchi	
Exploring the Integration of Management and Marketing Strategies in Higher Education Institutions: Addressing Crucial Gaps for Enhanced Organizational Performance.....	213
Rakhimova Gulnoza , Teacher	
Особенности научной биографии художника Урала Тансыкбаева (на материале эпистолярного наследия).....	218
Искендир Аккуралай Абдиуалиевна , докторант	
Raqamli iqtisodiyot: milliy iqtisodiyot drayveri	222
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna , kafedra dotsenti; Berdiyeva Janonaxon Jahongir qizi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	228
Суюнова Фотима Баходир кизи , базовый докторант	
Таргетирование инфляции в Узбекистане: предпосылки применения и первые итоги	233
Рашидов Рахимжон Искандарович , в.и.о доцента; Якубова Шамшинур Шухратовна , к.э.н., доцент, докторант (DSc)	
O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati va uning barqarorligini ta'minlashda sug'urtaning o'rni	240
Nomozova Qumri Isoyevna , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	
Tijorat banklarining investitsion jozibadorligini takomillashtirishning xorijiy davlatlar tajribalari.....	248
Nazarov Qilich Xolmuradovich , kafedra assistenti	
Bank moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda huquqiy mexanizmlarning o'rni	255
Akbarov Behzodhon Ulug'bek o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarida muammoli aktivlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	262
Do'sanov Doniyor , magistr	

Tijorat banklarida raqamli texnologiyalarni joriy qilish xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar	269
N. N. Ro'ziyev	
Exploring the Potential of Islamic Finance in Uzbekistan.....	277
Sattorova Nasiba G'anijon qizi , Teacher	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari faoliyatini tartibga solish tizimining zamonaviy holati.....	284
Murodova Dilnoza Choriyevna , PhD	
Kredit mexanizmini metodologik asoslarini takomillashtirish	288
Gadoyev So'hrob Jumakulovich , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonalarda raqamli marketing vositalaridan foydalanish xususiyatlari.....	295
M. A. Saparova , talaba	
Приоритетные направления модернизации системы подготовки туристских кадров.....	299
Очилова Хилола Фармоновна , к.э.н., доцент	
Improving the use of competitive strategies in the management of sewing and knitting enterprises during green development	304
Vafoyeva Dilafruz , Teacher	
O'zbekistonda savdo xizmatlari sohasining rivojlanish tendensiyasi va istiqbollari	311
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li , katta o'qituvchisi, PhD	
O'zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilishning zamonaviy statistik usullaridagi tahlili	316
Kutbitdinova Muhayyoxon Inoyatovna , tayanch doktorant	
O'zbekiston to'qimachilik sanoatida CRM strategiyalaridan foydalanish yo'llari	323
Xalilova Nafisa Komilovna , magistrant	
Ko'zi o'z shaxslarni ish bilan ta'minlashni qonunchilik vositasida tartibga solishdagi xorijiy tajriba	327
Usmonov Ziyodulla Ulmas o'g'li , tayanch doktorant	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров	334
Джурабаев Отабек Джурабаевич , доцент кафедры	
Необходимость управления активами и пассивами современными банками Узбекистана.....	341
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Transport logistika xizmatini eksportni takomillashtirishga ta'siri	349
Jumabayeva Akmole Sheraliyevich , magistrant	
Цифровая валюта: возможные последствия вывода из обращения наличных денег	354
Бахромов Мирзаахмад Рустам угли , студент; Абдикаримова Динара Рустамхановна , научный руководитель, д. э. н. (DSc)	
Systematic mapping study of higher education in green development context.....	361
Asqarova Feruza Abdullaevna , Senior Teacher	
O'zbekistonda rekreatsiya turizmini rivojlantirish imkoniyatlari	368
Vayskulov Ramazon Alisher o'g'li , kafedra o'qituvchisi; Shaymanova Nigora Yusupovna , tayanch doktoranti	
Особенности подготовки юных футболистов на этапах начальной подготовки, спортивно – оздоровительном и групп начальной специализации.....	373
Д. К. Исмагилов , кандидат педагогических наук, доцент	
Optimizing Financial Resources Management in Treasury Systems for Sustainable Green Development.....	377
Shodmonkulova Shahlo , PhD student	
Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional asoslarini takomillashtirishning xorij davlatlar tajribasi	384
Mamatov Sardor Axmatjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Bank tizimida resurs bazasini mustahkamlash yo'llari.....	390
Voxidov Oybek Rozikovich , mustaqil tadqiqotchisi	
Integrating Career-Oriented Communication Competences in English Language Teaching for Future Specialists in Higher Education Institutions: A Catalyst for Green Economy	398
Rajapov Sulaymon Nuraddin Ugli , Teacher	
Tijorat banklari faoliyatida raqamli texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini baholash istiqbollari	406
Fayziyeva Muyassarzoda Xancharovna , mustaqil izlanuvchi (PhD)	

MUAMMOLI KREDITLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li

AT Xalq banki Kredit administratsiyasi markazi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Maqolada muammoli kreditlarni bartaraf etish masalasi qarz oluvchilarning oylik kredit to'lovlarini to'lamagan holati sifatida tadqiq etilib, banklar bunday muammoli kreditlarni ishlamaydigan aktivlar (IA) sifatida belgilaydi. Mazkur maqolada muammoli holatlarni tijorat krediti yoki iste'mol kreditini puxta rejalashtirmay, kredit oluvchining ijtimoiy tarixini o'rganmay turib kredit ajratish holatida sodir bo'lishi mumkinligi ilmiy isbotlangan. Tadqiqotda muammoli kreditlarning shunday sodir bo'lish holatlari tahlil qilinib, uning oldini olish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: muammoli kreditlar, ishlamaydigan aktivlar, risklar, kreditlash, ichki nazorat, qarz oluvchi.

Аннотация: В статье рассматривается устранение проблемных кредитов, которые определяются как ситуации, когда заемщики не выполняют свои ежемесячные платежи по кредиту. Банк определяет такие проблемные кредиты как проблемные активы (НД). Эти проблемные ситуации могут возникнуть в случае выдачи кредита без тщательного планирования коммерческого кредита или потребительского кредита, без изучения социальной истории заемщика. В нашем исследовании анализируется возникновение проблемных кредитов и вносятся инновационные предложения и рекомендации по их предотвращению.

Ключевые слова: проблемные кредиты, проблемные активы, риски, кредитование, внутренний контроль, заемщик.

Abstract: The article discusses the elimination of problem loans, which are defined as situations where borrowers have defaulted on their monthly loan payments. The bank defines such problem loans as non-performing assets (IA). These problematic situations can occur in the case of granting a loan without carefully planning a commercial loan or a consumer loan, without studying the borrower's social history. In our research, the cases of problem loans are analyzed and innovative proposals and recommendations are made for their prevention.

Key words: problem loans, non-performing assets, risks, lending, internal control, borrower.

KIRISH

So'nggi yillarda tijorat banklarida aktivlar hajmining o'sish tendensiyasi hukm surayotgan bir vaqtda, ularning sifati (shu jumladan kreditlar) hamda banklarning kredit risklarini boshqarish qobiliyatini doimiy takomillashtirish taqoza etilmoqda va bu o'z navbatida eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "muammoli kreditlarni qaytarish banklarning imkoniyatlarini yanada kengaytirishini, ularni undirish bo'yicha banklar, qarzdor korxonalar, kompaniya va uyushmalar, hududlar rahbarlari birgalikda ish olib borishi zarurligi lozim".

Hozirgi davrda mamlakatimizda ilmiy-nazariy hamda amaliyotchi olimlar tomonidan "muammoli kredit" tushunchasi avvalgiga nisbatan ancha ko'proq bahs va munozaralarga sabab bo'lmoqda. Bu albatta, bejizga emas, chunki bugungi kunda respublikamiz tijorat banklarining kredit portfelida muammoli kreditlarning ulushi, uni kamaytirish choralari ko'rilishiga qaramasdan anchagina yuqori foizni tashkil etmoqda. Xozirda jahon iqtisodiyotining globallashuvi oqibatida ko'pgina davlatlar bank tizimida umidsiz qarzlarning ko'payishi muammosiga duch kelayotganligi tufayli banklarning muammoli kreditlari bilan ishlash tizimini takomillashtirish masalalari hozirgacha muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun kreditorlar bilan bir qatorda mijozlar tomonidan kreditni qaytarish bo'yicha o'z yechimini topmagan muammolar mavjud.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada tijorat banklaridagi mavjud muammoli kreditlarni undirish amaliyotini amalga oshirishning joriy holati tahlil qilinib, bank kredit portfelining barqarorligiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Tahlil jarayonida ilmiy abstraksiyalash, ekspert baholash, induksiya va deduksiya, taqqoslash, tizimli tahlil usullaridan foydalanilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Ushbu masalada rus iqtisodchi-olimlari Zaichenko S. E., Platonova Y. Y. va Rubleva Y. N. larning fikrlariga ko'ra qarz oluvchi tomonidan qarzni to'liq yoki o'z vaqtida to'lamaslik ehtimolini keltirib chiqaradi.

Bu borada muammolarini tadqiq qilishda xorijlik olimlar Gordon J. Alexander, Chzis J. Barltop, William F. Shorpe va rus olimlari O. I. Lavrushin, G. S. Panova, N. Y. Sokolinskaya, V. M. Usoskin, Z. G. Shirinskaya qator ilmiy ishlar olib borgan. Mazkur tadqiqotlarda bozor iqtisodiyoti sharoitida banklar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, ular faoliyatida mavjud muammolar, nazariy asoslari kiritilgan.

Yevropalik olimlar rus olimlari tomonidan ilgari surilgan kredit to'lovlaridagi muammolai holatlarni tadqiq qilishda mahalliy iqtisodining xususiyatlarini inobatga olgan holda, rus olimlarining fikrini inkor etmagan.

Mahalliy iqtisodchilardan Sh. Z. Abdullayeva, T. S. Malikov, S. X. Norqobilov, T. M. Qoraliyev, Z. A. Xolmaxmadov, M. B. Nurmurodov, A. K. Qodirov, N. F. Karimov va boshqalarning ilmiy izlanishlarida kreditlash riski, uning oldini olish va muammoli vaziyatlarni samarali boshqarish tadqiq qilingan.

Mahalliy olimlarning tadqiqotlari ko'proq bank faoliyatining u yoki bu turi risk bilan bog'liq ekanligiga, unga ta'sir qiluvchi omillarga bag'ishlangan xolos. Ularda bank risklarining makro darajadagi umumiy risklardan farqli xususiyatlari, ularni o'z vaqtida anglamaslik tufayli muammoli kreditlarning yuzaga kelishi, kredit risklari, umuman bank risklarini hisoblash uslublari, tijorat banklari kredit portfeli tahlili va uni diversifikatsiya qilish, risklarni kamaytirgan holda bank xavfsizligini ta'minlash masalalari to'la kiritilmagan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bizga ma'lumki, muammoli kreditlarning yuzaga kelishi kredit riskining ta'siri bilan bog'liq bo'lib, natijada bank qarz oluvchining kredit shartnomasi bo'yicha o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq qaytara olmasligi va bank bunday qarz oluvchilarga kredit berish bilan bog'liq zararlarni keltirib chiqarishi mumkinligidan xavotirda bo'ladi. Shuning uchun bank amaliyotida muammoli kreditlar ko'pincha past sifatli kreditlar deb yuritiladi. Muammoli kreditlarning bu talqini muammolarni yuzaga kelishi natijasidagi yo'qotishlarga qaratiladi. Biroq, har bir muammoli kredit ham yo'qotishlar bilan yakun topmaydi. Bankning vazifasi esa ehtimoliy yo'qotishlarning oldini olish, yoki minimallashtirishdan iboratdir. Xususan, banklarning kredit uchun resurslar jamlashdagi faolligi, aholi va yuridik shaxslarning bo'sh mablag'larini bank depozitlariga, birinchi navbatda, muddatli va jamg'arib boriladigan depozitlarga jalb qilish ishlari yetarli emasligi, tijorat banklari ustav kapitali asosan davlat ulushi hisobiga oshirilib, xususi sektor mablag'lari deyarli yo'naltirilmagani asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Shuningdek, tashkil etilgan kuzatuv kengashlari banklarning strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilash va faoliyatini yaxshilash bo'yicha yetarli ish olib bormayapdi. Davlat tasarrufidagi banklarning kuzatuv kengashlari faoliyatini tanqidiy o'rganish va moliya muassasalari faoliyatini takomillashtirish uchun xorijdan yuqori malakali mutaxassislarini jalb etish bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

Hukumat tomonidan pul-kredit siyosatining samarali qo'llaniladigan foiz instrumentlari turlarini kengaytirish, tijorat banklari tomonidan foiz stavkalarini shakllantirish, shu jumladan, kreditlar bo'yicha bozor mexanizmlarini keng joriy etishda normativ-huquqiy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish zarur.

Natijada aholi va tadbirkorlik subyektlarining bank tizimiga ishonchini kuchaytirish, banklar bilan tadbirkorlik subyektlari o'rtasida samarali va o'zaro manfaatli munosabatlarni ta'minlash borasida mavjud to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan huquqiy hujjatlarni ixtisoslashgan xalqaro moliya institutlari xulosalarini inobatga olgan holda qayta ishlab chiqish lozim.

Mamlakatimizda pul-kredit siyosatining samarali qo'llaniladigan turlarini kengaytirish, banklar bilan aholi va tadbirkorlik subyektlari o'rtasida samarali, o'zaro manfaatli munosabatlarni ta'minlash borasida mavjud to'siqlarni bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bankdan qarz oluvchilar kechiktirilgan muddatlardan tashqari ketma-ket to'lovlarni o'tkazib yuborsa, bu holat bank tilida "kredit defolti" deb hisoblanadi. Kechiktirilgan to'lov yoki qarzni to'lash qarz oluvchilarning kredit ballarini sezilarli darajada pasaytiradi. Bu qarz oluvchining kredit tarixida doimiy ko'rsatkichga aylanadi. Kredit tarixining yomonligi esa, qarz oluvchiga kelajakdagi ishlarini rivojlantirish uchun olmoqchi bo'lgan kreditlarni kafolatlashni qiyinlashtiradi.

Agar qarz oluvchilar ketma-ket oylar davomida kredit to'lovlarini to'la olmasa, ularning kredit hisobi ishlaymaydigan aktiv (IA) deb nazoratga olinishi lozim bo'ladi. Bunday holat sodir bo'lganda, qarz oluvchining kredit ballari yomonlashadi.

Odatda tijorat kreditlari 90 kunlik muddat bilan beriladi, iste'mol kreditlari qarz oluvchilarga to'lovlarni to'lash uchun 180 kun vaqt beradi. Belgilangan muddatdan tashqari, qarz muammoli kredit sifatida tasniflanadi.

Muammoli kreditlar hajmi qancha ko'paysa, bank tizimi uchun jiddiy to'siqlarni hosil qiladi. Bu muammoli kreditlar pul oqimiga katta ta'sir ko'rsatadi. Har bir bank o'zining kreditlash tarixida muammoli kreditlar bilan shug'ullanishga majburdir.

Bugungi kunda bank ko'plab kredit turlarini mijozlarga taklif qiladi, xususan, tijorat kreditlari va iste'mol kreditlari eng keng tarqalgan. Tijorat kreditlari korxona va kompaniyalarga, iste'mol kreditlari esa jismoniy shaxslarga maishiy texnika va xo'jalik uchun zarur bo'lgan predmetlarni xarid qilish uchun beriladi.

Kredit olish oson, berish ham oson, lekin kreditlarni belgilangan tartibga qaytarish grafigi mavjud, o'z vaqtida qaytarilmagan taqdirda ma'lum bir kechiktirish muddati mavjud. Bu muddatdan keyin qarz muammoli kreditga aylanadi.

Har bir bankda muammoli kreditlar nisbati mavjud. Banklar bu nisbatni past darajada ushlab turishga harakat qilishadi. Shunga qaramay, doimiy muammo kreditlarning kichik bir qismi to'lanmasligida bo'lib turadi. Maslan, shartnomada ko'rsatilgan kunda qarz oluvchi foizini to'lay olmasa, bu har qanday qonuniy sabablarga ko'ra o'rganilishi mumkin – moliyaviy qiyinchiliklar, biznesdagi yo'qotishlar, tabiiy ofatlar, pandemiyalar yoki to'satdan shaxsiy xarajatlar kabi vajlar bo'lishi mumkin. Biroq, muammoli to'lov tarixi qarz oluvchining kredit qobiliyatiga – past kredit ballariga keskin ta'sir qiladi.

To'lov muddatini o'tkazib yuborgan qarz oluvchilar darhol defolt hisoblanadi, degan noto'g'ri tushuncha mavjud. Aslida, qarz oluvchi oylik to'lovlarni ketma-ket o'tkazib yuborsa, bank ular bilan bog'lanib, bo'lib-bo'lib to'lashni so'raydi. Bank kreditni qayta tashkil qiladi – bu yordam qarz oluvchi moliyaviy barqaror bo'lgunga qadar ijobiy imkoniyat hisoblanishi mumkin.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, qarz oluvchi yangi kredit olish uchun murojaat qilganda, oldingi to'lovlarni kechiktirish qiyinchiliklarga olib keladi – kreditorlar sanksiya berishdan oldin ikkilanishadi. Bundan tashqari, kredit ballarini muntazam ravishda to'lash orqali yaxshilash uchun ko'p vaqt talab etiladi.

Muammoli kredit hisobotlarini tahlili shuni ko'rsatadiki, to'liq kredit to'lash kamdan-kam hollarda sodir bo'ladi. Bunday vaziyatlarda bank kredit turiga qarab katta zarar ko'radi. Masalan, agar kredit garov ta'minotidan foydalangan holda ruxsat etilgan bo'lsa, bank mulkni hibsga olishi yoki asosiy aktivni sotishi mumkin. Ammo garovsiz kreditlar (garovsiz) kreditor uchun katta xavf hisoblanadi. Natijada garovsiz kreditlar bo'yicha foiz stavkalari nisbatan yuqori ko'tarilishiga sabab bo'ladi.

Olib borilgan tahlillarimizga ko'ra, 2022-yil davomida O'zbekiston tijorat banklaridagi muammoli kreditlar jami 2 trln. 353,8 mlrd. so'mga kamaygan va yil yakunida 13 trln. 992,4 mlrd. so'mni tashkil etgan. Bunda kredit portfeli yil avvaliga nisbatan qariyb 20 foizga o'sgan bo'lsa-da, tizim bo'yicha muammoli kreditlar ulushi yil boshidagi 5,02 foizdan yil yakuniga kelib 3,59¹ foizga tushgan.

Davlat banklaridan deyarli barchasida muammoli kreditlar ulushi kamaygan (jami davlat banklari bo'yicha 5,38 foizdan 3,89 foizgacha kamaygan). NPL ulushini yil avvaliga nisbatan sezilarli kamaytirgan Xalq banki (–7,75 foiz) va Aloqabankni (–2,03 foiz)ni alohida qayd etish mumkin. Shuningdek miqdor jihatdan O'zmilliy-bankda (–667,2 mlrd. so'm) va O'zsanoatqurilishbankda (–270,8 mlrd. so'm) muammoli kreditlar sezilarli kamaygan.

O'zagroeksportbankda muammoli kreditlar yil boshidagi 55,48 foizdan yil yakuniga kelib 96,29 foizga chiqqan (bank kredit portfeli 30,1 mlrd. so'mdan 6,2 mlrd. so'mga kamayib ketganini e'tiborga olish lozim).

Boshqa banklarda muammoli kreditlar ulushi 2,81 foizdan 2,06 foiz darajasigacha tushgan. Muammoli kreditlar Ravnaqbankda (+112,4 mlrd. so'm, +48,41 foiz), Trastbankda (+81,3 mlrd. so'm, +1,93 foiz), Tenge bank (+59,9 mlrd. so'm, +0,30 foiz), Anorbank (+47 mlrd. so'm, +1,55 foiz), Madad Invest bank (+14,5 mlrd. so'm, +8,07 foiz) hamda Davr bank (+26,6 mlrd. so'm, +0,56 foiz)larda muammoli kreditlar ulushi sezilarli ortgan.

Boshqa banklar orasida Aziya Alyans bank (–113,2 mlrd. so'm), Invest Finans bank (–30,2 mlrd. so'm), Ipak Yo'li bank (–72,2 mlrd. so'm), Hamkorbank (–37,7 mlrd. so'm) hamda Kapital bank (–53,6 mlrd. so'm) biroz faol bo'lishgan.

Muammoli kreditlarning miqdoran kamayishi ularning to'liq so'ndirilganini anglatmasligi mumkin.

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilning-iyun oyi davomida O'zbekistondagi tijorat banklarining muammoli kreditlari qoldig'i qariyb 336 mlrd.so'mga kamaygan va yarim yillik yakuni (1-iyul holatiga) NPL qoldig'i 14 trln 303 mlrd so'mni tashkil etgan. Muammoli kreditlar ulushi 3,38 foiz (iyud oyiga nisbatan 0,11 foizga kam) darajasida qayd etilgan.

Muammoli kreditlar qoldig'ining miqdoriy kamayishi asosan davlat banklari, xususan O'zmilliybank (–140,6 mlrd so'm), Agrobank (–52,6 mlrd so'm), Turonbank (–53 mlrd so'm), Asakabank (46,1 mlrd so'm) va O'zsanoatqurilishbank (–37 mlrd so'm) hissasiga to'g'ri kelgan.

1 O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Cbu.uz rasmiy sayti ma'lumotlari asosida hisoblandi

Davlat ulushi sotilgan Ipoteka bankda muammoli kreditlar-iyun oyi davomida 64,5 mlrd so'mga ortgan. Shuningdek, Ipak yo'li bankda (+21,3 mlrd so'm) va TBC bankda (+9,3 mlrd so'm) muammoli kreditlar qoldig'i nisbatan ko'paygan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarni muammoli kreditlarga aylanmasligini samarali ta'minlash uchun quyidagi xulosa va takliflarni tavsiya etamiz:

- Kredit uchun kelib tushgan ariza bo'yicha atroflicha yondashuv, ya'ni daslabki monitoringni to'g'ri va mukammal amalga oshirish. Jumladan, mijozning dunyoqarashi, uning ijtimoiy sharoitiga, biznes hamkorlari o'rtasidagi mavqeiga hamda ushbu sohadagi tajribasiga e'tiborni qaratish va bu davrda uning bankka takdim etayotgan hujjatlar to'plamining to'liqliligini ta'minlash, ularning to'g'riligini tekshirish talab etiladi.
- Kredit bo'limi hodimi tomonidan uning moliyaviy ahvoli chuqur tahlil etilishi va holisona baho berilishi kerak;
- Kredit ajratilgan davrdan boshlab mijozning biznes-reja bo'yicha amalga oshirayotgan ishlarini, hisobbrakamidagi mablaglar aylanmasini doimiy ravishda nazorat qilib borish, mol yetkazib beruvchilar bilan hisoblashishlar o'z muddatida amalga oshirilishi, muddati o'tgan debitorlik-kreditorlik qarzdorliklariga yo'l qo'ymaslik choralari ko'rish;
- Kredit ta'minoti sifatida taqdim etilgan mol-mulkni saqlash va ekspluatatsiya sharoitini doimiy ravishda nazorat qilib borish;
- Kredit ta'minoti sifatida uchinchi shaxsning kafillik shartnomasi taqdim etilgan bo'lsa, kafilning moliyaviy hisobotlarini chorakda bir marotaba tahlil qilib, uning to'lov qobiliyatini mijoz bilan birgalikda o'rganib borish lozim. Bu jarayonda kredit bo'limi ma'suliyati muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotimizda ko'rsatib o'tilgan risklarga befarq bo'lmaslik, kreditlarning "muammoli kreditlar"ga aylanishining oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zokir Toshtemirovich Mamadiyarov. 2022. Risk Management in the Remote Provision of Banking Services in the Conditions of Digital Transformation of Banks. In The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (ICFNDS 2021). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 311–317. <https://doi.org/10.1145/3508072.3508119>
2. Abdikarimova D. R. Bank kreditlari garov ta'minotini baholash. Monografiya. – T. : "Iqtisod-Moliya", 2016. – 168 b.
3. Платонова Ю.Ю., Зайченко С.Е. (2011). Инструменты управления портфелем проблемных кредитов в современных условиях. Финансы и кредит, (4 (436)), 29.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining 2019-yil 28-sentyabrdagi 24/5-sonli qarori "Qarz oluvchi jismoniy shaxslarning qarz yukini tartibga solish to'g'risidagi" nizomi Yusupova O. A. (2016). Организация администрирования проблемной задолженности в кредитном портфеле коммерческого банка. Финансовая аналитика: проблемы и решения, (10 (292)), 54–66.
5. Abdikarimova D. R. Banklar garov ta'minotini baholash zarurligi va asosiy tamoyillari.// "Moliya" jurnali. – Toshkent, 2015. – №4. – B. 58–63. (08.00.00; №12)
6. Abdikarimova D. R. O'zbekistonda baholash institutining shakllanish va rivojlanish bosqichlari.// "Moliya" jurnali. – Toshkent, 2016. – №1. – B. 93–98.
7. <https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/351773/>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.